

ZAKOŃCZENIE

Studia interdyscyplinarne są niewątpliwie ważne i potrzebne. Specjalizacja badań naukowych w XX wieku przyspieszyła postęp w odkryciach i wdrażaniu innowacji. W miarę wzrostu złożoności naszej cywilizacji wskutek dynamicznego wzrostu gospodarczego wspieranego rozwojem technologii rośnie potrzeba transferu wiedzy między różnymi obszarami ludzkiej działalności. Dążenie do zrównoważonego rozwoju i zachowania różnorodności przyrodniczych form życia wzmacnia te tendencje. Dotyczy to w szczególności nauk społecznych.

Postęp, niezwykle szybki w ostatnich dekadach i coraz szybszy w ostatnich latach, jest efektem współpracy specjalistów z różnych dziedzin i dyscyplin naukowych. Schumpeter (1995) stwierdził, że przedsiębiorcze innowacje są kombinacjami wcześniejszych wynalazków, gdziekolwiek się one pojawiły. W podobny sposób rozwija się działalność biznesowa (Dyer i in., 2009). Nie inaczej jest w nauce. Nowe wynalazki techniczne dają możliwości nowych badań i odkryć w naukach społecznych. Na przykład wgląd w procesy fizykochemiczne zachodzące w mózgu wzbogaca i zmienia naszą wiedzę o zachowaniach ludzi. Świadomość tych uniwersalnych procesów wzmocniła przekonanie współautorów książki o potrzebie badań interdyscyplinarnych.

Nauki społeczne należą do nauk empirycznych (podobnie jak nauki przyrodnicze). W naukach tych bardzo ważną rolę w uzasadnianiu twierdzeń odgrywa odwołanie się do doświadczenia między innymi poprzez eksperyment czy obserwację. W naukach empirycznych używa się głównie rozumowania indukcyjnego.

Najlepszym przykładem interdyscyplinarności w ekonomii jest marketing (rozdział drugi). Przyczyniły się do tego ogromne nakłady finansowe wielkich korporacji, a także instytucji państwowych i politycznych chcących lepiej poznać konsumentów i wyborców. Jest to także pole do nieetycznych działań wpływających na emocje całych społeczeństw i zniekształcających działanie rynków.

Dobrym przykładem interdyscyplinarnych rozważań jest rozdział pierwszy napisany pod wpływem agresji Rosji na Ukrainę, łączący ekonomię z historią (należącą do dziedziny nauk humanistycznych), a także z naukami o polityce i administracji oraz naukami o bezpieczeństwie (należącymi do dziedziny nauk społecznych). Ażeby otrzymać holistyczny opis procesów, nie można oddzielić sfery aktywności gospodarczej ludzi od innych obszarów życia społecznego, a w tym między innymi sfery polityki w jej wymiarze wewnętrznym i międzynarodowym. Przez długie wieki to wojny, a nie czasy pokoju, były uważane za stan naturalny (Davies, 2007, s. 830).

Do wzmocnienia interdyscyplinarności ekonomii przyczynił się niewątpliwie nurt ekonomii behawioralnej zapoczątkowany przez Simona, a potem rozwinięty przez Tversky'ego, Kahnemana, Thaler'a i wielu innych. Ekonomia zaabsorbowała osiągnięcia psychologii, co umożliwiło odejście od paradygmatu *homo oeconomicus*. W ten sposób realizowany jest główny postulat stawiany naukom empirycznym: możliwie dokładny opis rzeczywistości.

Wszystkie zjawiska gospodarcze dzieją się w efekcie podejmowanych decyzji przez uczestników: ministrów, menedżerów czy konsumentów. Stąd kluczowe jest zrozumienie procesów zachodzących w ludzkich mózgach, które są ich „centrum”. Tu z pomocą przychodzi nowoczesna wiedza psychologiczna oparta na najnowszych osiągnięciach neuronauk (rozdział trzeci). W teorii afektywno-kognitywnej sugeruje się, że stany emocjonalne wpływają na to, jak decydenci postrzegają otoczenie i jak wykorzystują posiadaną wiedzę. Emocje nie są przeciwieństwem racjonalności, ale potwierdzeniem „ewolucji racjonalności”. Uczucia natury moralnej (na przykład oburzenie, poczucie winy, przebaczenie) mają swoje źródło w mechanizmach układu nerwowego, które rozwinęły się w celu umożliwienia współpracy w grupie. Wszystkie te algorytmy biochemiczne podlegały doskonaleniu w ciągu milionów lat ewolucji poprzez dobór naturalny. Według Harariego (2018, rozdz. 3) *homo sapiens*, jak wszystkie gatunki, wykorzystuje emocje do szybkiego podejmowania decyzji dotyczących życia i śmierci. Emocje, takie jak gniew, strach i pożądanie, są dziedziczone po przodkach, a każda z nich przeszła pozytywnie najsurowszy test kontroli jakości, jakim jest test doboru naturalnego.

Nurt ewolucyjny jest widoczny w całej monografii, ale przede wszystkim w rozdziałach drugim, trzecim, czwartym, piątym i dziewiątym. Kluczowym pojęciem jest odwzajemnianie (wzajemność). Znana z teorii gier strategia wet-za-wet (*tit-for-tat*) podpowiada, że każde zachowanie musi mieć symetryczną odpowiedź: przyjazne-przyjazną, agresywne-agresywną. Empirycznych dowodów dostarcza współczesna historia. Rosja Putina nie spotkała się ze zdecydowaną reakcją po zajęciu części Gruzji, a potem Krymu i części Donbasu. Po kolejnych ośmiu latach rozpoczęła pełnoskalową wojnę przeciw Ukrainie. Potwierdziła się rzymska maksyma: chcesz pokoju, przygotuj się do wojny. Państwa ponoszą koszty na zbrojenia, aby uniknąć jeszcze większych strat z powodu bezbronności. Jest to tzw. efekt cienia przyszłości (przezorność).

Przeprowadzone badania w sposób jednoznaczny pokazały, że wśród Polaków dominujący jest brak zaufania wobec innych ludzi. Polacy wierzą, że ludzie kierują się przede wszystkim własną korzyścią, co sugeruje, że spodziewają się raczej „jazdy na gapię” niż altruizmu ze strony swoich rodaków (rozdział piąty).

Rozdział czwarty zwraca uwagę na niedostosowanie naszych mózgów do wymagań, jakie stwarza współcześnie nadmiar informacji. Nadmiar jest zjawiskiem występującym na obecnym etapie rozwoju naszej cywilizacji także w innych

obszarach, na przykład żywienia, powodując epidemię otyłości. Jednocześnie z internetu wylewa się potok informacji. Każda jest zaopatrzona w atrakcyjny tytuł, który wykorzystuje naszą ciekawość i chce zatrzymać nas jak najdłużej, aby równocześnie sprzedać zindywidualizowane reklamy. Dokonująca się pod wpływem nowych technologii ewolucja kultury wiąże się z także z powstaniem tzw. kultury nadmiaru (rozdział szósty).

Ważne jest, aby menedżerowie, politycy, a także akademicy byli wyposażeni w podstawową wiedzę na temat elementarnych zasad psychologii wykorzystujących osiągnięcia współczesnej neuronauki. Pomaga to w doskonaleniu skuteczności procesów decyzyjnych. Ma to istotne znaczenie w trzeciej dekadzie XXI wieku, kiedy nasza cywilizacja stoi w obliczu fundamentalnych zagrożeń: katastrofy klimatycznej, destrukcji pokojowego współistnienia międzynarodowej wspólnoty krajów i niszczenia demokratycznych zasad funkcjonowania państw.

Jan Polowczyk

Bibliografia

- Davies, N. (2007). *Rozprawa historyka z historią*. Wydawnictwo Znak.
- Dyer, J. H., Gregersen, H. B., Christensen, C. M. (2009, grudzień). The innovator's DNA. *Harvard Business Review*, 61–67.
- Harari, Y. N. (2018). *21 lekcji na XXI wiek*. Wydawnictwo Literackie.
- Schumpeter, J. A. (1995). *Kapitalizm, socjalizm, demokracja*. Wydawnictwo Naukowe PWN.